

Biuletyn

**Koła Miłośników
Dziejów Grudziądza**

Rok IV: 2006

Data odczytu: 15.11.2006

Numer 33 (107)

Data wydania: 15.11.2006

Edward Wiśniewski

Dzieje Maruszy i okolicznych miejscowości

Marusza.

W dawnych dokumentach spotykamy nazwy – w języku polskim – Maruszcza, Marusza; w języku niemieckim – Marusche, Marusch-Mühle. Wieś jest oddalona o około 9 km od Grudziądza, na trasie do Radzyna Chełmińskiego, przed zakrętem do Pokrzywna. W średniowieczu wieś ta była związana z młynem istniejącym nad rzeczką Maruszą i już w XIV w. należała do komtura pokrzywieńskiego. Po bitwie pod Grunwaldem (15 VII 1410) młyn został zniszczony i w wyniku reorganizacji państwa krzyżackiego miejscowość przeszła pod władzę wójtostwa w Rogoźnie. W 1425 r. wójt Jan Bychacz z Rogoźna, za zezwoleniem Wielkiego Mistrza Krzyżackiego Pawła z Russdorfu nadał ten młyn Janowi Wenzlowi, za czynsz w wysokości: w I. roku – 2 łaszt żyta, powiększany, co roku o 1 łaszt – aż do 7 łasztów rocznie. Obowiązkiem jego było mleć zboże i sól bez wynagrodzenia dla zamku pokrzywieńskiego. Za to miał wolne drewno na opał, prawo rybołówstwa i sianożęcia. W czasie wojny trzynastoletniej – 1454 – 1466 młyn był nieczynny.

Po roku 1466 właścicielem był Jakub Schetzen. Dnia 28 IX 1592 r. król Zygmunt III nadaje ten młyn Bartłomiejowi Dubskiemu, a w 1616 r. zatwierdza tę posiadłość sąd w Grudziądzu na rzecz Olbrachta Dubskiego. Po II „potopie szwedzkim” młyn został ponownie zniszczony. Dnia 26 V 1664 r. starosta pokrzywieński Jan Dominik Działyński nadaje tę posiadłość Andrzejowi Duchmanowi i jego spadkobiercom za 800 zł. Miał on obowiązek młyn odbudować wraz z tamami i słuzami a czynszu będzie płacił: w I roku 30 korcy żyta do zamku, w II roku – 60 korcy, a w III roku – 90 korcy – czyli 1,5 łaszta grudziądzkiej miary. Właściciel ten miał również obowiązek wybudować tartak „odstawiając 2 sztuki drewna do zamku a co trzecią dla siebie”. Miał wolne rybołówstwo – „ale tylko małymi narzędziami”, „może hodować owce do 400 sztuk, ma prawo warzenia piwa i gorzałki dla własnego użytku, drewno budowlane i opałowe ma wolne”. Wg lustracji z dnia 8 VIII 1664 r. król Jan Kazimierz potwierdza ten przywilej. Następcą A. Duchmana był jego zięć Paweł Jäschke. W latach 1726 – 1766 młyn był w posiadaniu Jakuba i Sary Racht. Starościna pokrzywieńska Jadwiga Teresa Dąbska z Lubrańca wydzierżawiła dodatkowo Jakubowi Rachtowi 8 mórg ziemi na 40 lat za 40 zł. czynszu (zapis 17 VII 1766 potwierdzony przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego). Po I rozbiorze Polski – rząd pruski wydzierżawił tę posiadłość za 20 talarów – jako „zakupionego” i płacenia rocznego czynszu 21 talarów i 22 groszy; zwolnił od obowiązku w dostarczaniu rocznie 90 korcy żyta i nadał 270 mórg i 109 prętów kwadratowych ziemi między Pokrzywnem, Polskim Węgrowem i Maruszą – właścicielowi za 210 talarów „zakupionego”. Roczny podatek z tej ziemi wynosił 6 talarów i 20 sbr. (zapis z dnia 27.07.1830).

W połowie XIX wieku posiadłość rozrosła się do 316, 36 ha obszaru, zaliczała się do dużych posiadłości i należała do rodziny Merleinów – Gotfried i Emilia. Zapewne ta rodzina postawiła w II połowie XIX wieku okazały dwór (w 1861 r.) i rozbudowała folwark. W ten sposób powstała wieś Marusza. Było w nim 14 budynków, w tym 3 domy mieszkalne zamieszkałe przez 43 mieszkańców (1868 r.).

W 1872 r. syn ich Gustaw odziedziczył majątek i w 1888 r. przepisał go na syna Hermana i córkę Johannie Polman. Mieszkańcy mieli parafię katolicką w Okoninie, ewangelicką w Piaskach, szkołę w Pokrzywnie, stację kolejową w Nicwałdzie. W 1889 r. rodzeństwo sprzedało Maruszę Willemu Woggonowi. Obszar jej wynosił 217 ha użytków rolnych. W 1897 r. następcą posiadłości był August Ventzky, założyciel i właściciel fabryki maszyn rolniczych w Grudziądzu. Tu ulokował swoje gospodarstwo doświadczalne, przeprowadzając próby przez 25 lat, w ten sposób testując prototypy maszyn swojej konstrukcji. W 1922 r. Witold Donimirski – właściciel majątku Czermiń koło Sztumu zakupił Maruszę i osadził na tej posiadłości swoją szwagierkę Antoninę Sikorską. Dopiero w 1929 r. przepisano ją na żonę Witolda – Wandę z domu Sikorskich. Posiadłość obejmowała 335 ha, tj. młyn i folwark, a sam dwór 216,5 ha i 113 mieszkańców. Rządcą był Bernard Obrębski. W październiku 1944 r. faszyci hitlerowscy na skraju wsi założyli obóz przejściowy dla ludności Powstania Warszawskiego. Byli oni zatrudniani w pobliskich miejscowościach do kopania rowów, zbioru płodów rolnych itp. Wielu z nich zmarło z wycieńczenia, część została wywieziona i rozstrzelana na Księżych Górach a reszta w styczniu 1945 r. została deportowana do Niemiec.

Po zakończeniu II wojny światowej majątek Marusza przejął Skarb Państwa. Powstał Zakład Rolny podległy PGR-owi Grudziądz. We dworze urządzono biura i mieszkania dla pracowników.

W 1993 r. wydzierżawiono gospodarstwo spółce Rolno-Produkcyjnej z o. o. „Arenda”. Obecnie prowadzi się tam hodowlę loszek reprodukcyjnych. Z zabudowań gospodarczych zachowała się „wieża zielarska” zbudowana w 1861 r. oraz budynek młyna wodnoparowego z 1889 r.

W 1972 r. podczas poszukiwań geologicznych natrafiono na źródła solanki (2 odwierty). Z jednego odwiertu jest doprowadzona solanka do Zakładu Balneologicznego w Węgrowie. Kilkanaście metrów dalej w kierunku Radzyna Chełmińskiego istniała dobrze prosperująca mleczarnia – obecnie nieczynna. We wsi pobudowano kilka domów jednorodzinnych, głównie po prawej stronie szosy, mających spełniać usługi rekreacyjne i zabiegi solankowe.

Przy dawnym dworze istnieje park krajobrazowy, założony w początkach XIX w., z pomnikami przyrody, jak 300-letni cis dwupienny, 200-letni jesion wyniosły, 150-letnia olsza czarna oraz okazały buk zwyczajny zwisający.

Wieś Marusza należy do sołectwa Skarszewy starostwa grudziądzkiego.

Rzeczka Marusza.

Odwadnia południowo-wschodnią część gruntów Gminy Grudziądz. Wypływa z jeziora Dużego, zwanego też gruckim (na północ od Gruty), na wysokości 86,4 m n. p. m., a wpada do jeziora Rudnickiego Wielkiego na wysokości 21,7 m n. p. m. Jej długość wynosi 16,1 km, spadek wynosi 4 %. Różnica poziomów wynosi więc 64 m. Na kilometr przypada różnica 3 m, co jest rzadko spotykane wśród nizinnych rzek. Między jeziorami Wilczak i Skępe do Maruszy odprowadzane były ścieki z cukrowni w Mełnie. Następnie rzeczka przepływa pod wiaduktem kolejowym w Nicwałdzie. Po kilkuset metrach wpływa do głębokiego jaru w północno-wschodniej części Pokrzywna. Przepływ w tym miejscu jest bardzo szybki.

Płyńcie pod szosą wojewódzką nr 534 łączącą Grudziądz i Radzyń Chełmiński. W pobliżu zamku w Pokrzywnie przyjmuje dopływ (z lewej strony) Maruszanek, która wypływa w Plemiętach, łączy się z ciekami z pod Wiktorowa. Płyńcie następnie spokojnie między wsiami Stary Folwark, Pokrzywno i Marusza a następnie przez teren nizinny wsi Skarszewy i Pastwi-

ska. Tam przyjmuje ciek Turznica długości 3,6 km, 0, 17 m³/s., dopływu wypływającego z wzgórza morenowego w Brzezinach. Płynie następnie na północ do wsi Linarczyk i wpada do jeziora Rudnik Wielki. Od ulicy Jaskółczej w Pastwiskach do ul. Miłoleśnej rzeka stanowi granicę między miastem a gminą Grudziądz.

Wieś Pastwiska lub Pastwisko.

Nazwa niemiecka – Pastwitz, Altweide.

Wieś ta usytuowana jest na zachód od wsi Marusza i na południe od obecnie budującego się kompleksu szpitalnego w Węgrowie.

Pierwszą wzmiankę o tej wsi spotykamy w aktach grudziądzkich z 1623 r., kiedy to Jan Działyński – starosta pokrzywieński nadał tę posiadłość szlachcicowi Janowi Lichtianowi. Wg lustracji z 1765 r. osada ta należała do starostwa pokrzywieńskiego. W tym czasie zamieszkiwali tu dzierżawcy Paweł Bremer, Henryk Dreus, Piotr Heinrich, Konrad Kikbur, Jerzy Kuhn, Herman Schmade i Andrzej Paul. Razem płacili 57 florenów czynszu. Zapewne byli to sprowadzeni menonici z zachodu Europy, w celu zmeliorowania tych obszarów. W północno-wschodniej części wsi w tym czasie istniał mały folwark „Melkarnia”, należący Pokrzywna. Właścicielem był Konrad Krank. Wysiew wynosił 26 korcy, a dochodu przynosił 430 florenów i 12,5 grosza. W 1778 r., za rządów pruskich – 12 włók i 23 morgi należące do melkarni wydzierżawiono miejscowym chłopom za opłatę roczną 386 talarów.

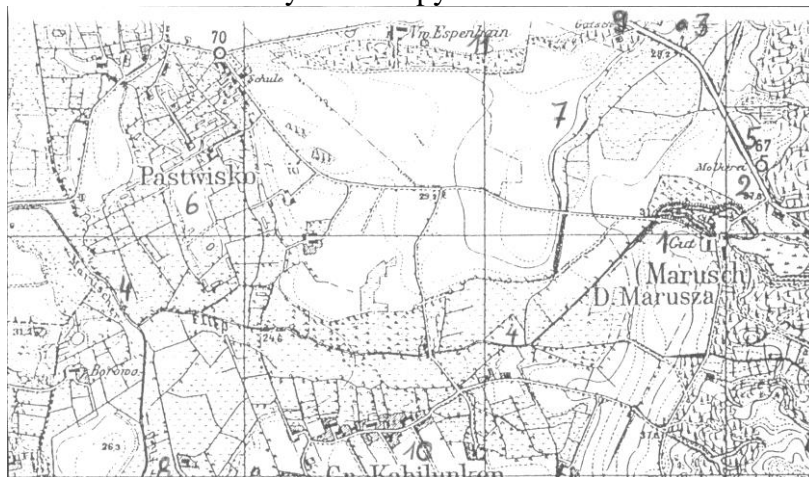
W 1868 r. obszar Pastwiska wynosił 815,31 mórg, istniało 81 budynków – w tym 25 domów mieszkalnych z 165 mieszkańcami. Stacja kolejowa, poczta, parafia katolicka były w Grudziądz, parafia ewangelicka w Piaskach, posterunek policji w Linarczyku a szkoła na miejscu. W 1910 r. właścicielem wsi był Otto Werber. Wieś w następnych latach mało się rozwijała, a to ze względu na słabą glebę, tak, że w 1944 r. zajmowała powierzchnię 190,4 ha i liczyła tylko 124 mieszkańców. W 1976 r. Pastwiska włączono w obręb miasta Grudziądz i pod koniec XIX w. przy ul. Jaskółczej wytyczono obszar gruntu pod zabudowę cmentarza komunalnego. Mieszkańcy wsi wyznania katolickiego należą do parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Grudziądz.

W objaśnieniach do mapy archeologicznej Prus Zachodnich, w Pastwiskach znaleziono różne starożytne narzędzia, a mianowicie toporek, klocek ze śladami piłowania itp. rzeczy. W Pastwiskach rośnie 600-letni dąb szypułkowy, uznany za pomnik przyrody.

Legenda do mapy:

1. Dwór, folwark – Marusza,
2. Wieś Marusza,
3. Odwiert solanki,
4. Rzeczka Marusza,
5. Mleczarnia – nie istnieje,
6. Wieś Pastwiska,
7. Cmentarz komunalny,
8. Rzeczka Turznica,
9. Cegielnia – nie istnieje
10. Wieś Kobylanka,
11. „Melkarnia” – dawny dwór.

Wycinek mapy z 1898 r.

L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski